

עיונים בפרק כיסוי הדם

המצוה וטעמה

א. הרחקה מאכילת הדם

כתוב בוויקרא (פרק יז יא – יד):

כֹּסֵי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הוּא... עַל כֵּן אִמַּרְתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם וְהָגַר הָגַר בְּתוֹכְכֶם לֹא יֹאכַל דָּם: ס (יג) וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הָגֵר הָגֵר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יֵצֵד צֵיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֹאכַל וְשִׁפָּךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בְּעֶפְרָ: (יד) כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ בְּנַפְשׁוֹ הוּא וְאָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּם כָּל בָּשָׂר לֹא תֹאכְלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ הוּא כָּל אֲכָלְיוֹ יִכְרַת:

מפשט הכתובים נראה שמצות כיסוי הדם נועדה להרחיק את האדם מאכילת הדם. אם דם שישפך, יכוסה מיד, לא יתאפשר לאכול אותו.¹

אפשרות נוספת, היא לראות בכיסוי הדם הרחבה של הדין 'לא תאכלו על הדם'. הוי אומר, התורה רצתה להרחיק את אכילת הבשר מהדם, לא רק במישור המעשי של חשש שמא יבוא אדם לאכול דם, אלא גם במישור המהותי – רעיוני.

גוון שונה לסברה זו, נתן הרמב"ם במורה נבוכים: (חלק ג פרק מו):

ודע, כי הדם היה טמא מאד בעיני הצאב"ה, ועם כל זה היו אוכלים אותו מפני שהיו חושבים שהוא מזון השדים... והיו שם אנשים שהיה קשה בעיניהם אכילת הדם כי הוא דבר שימאסו טבע האדם, והיו שוחטים בהמה ומקבלים דמה בכלי או בחפירה ואוכלים בשר השחיטה ההיא סביב דמה, והיו מדמין במעשה ההוא שהשדים יאכלו הדם אשר הוא מזונם והם יאכלו הבשר... ובאה התורה השלמה ליודעיה, להסיר אלו החליים הנאמנים ואסרה אכילת הדם... וטהרה הדם ושמה אותו מטהר מה שיגיע בו, והזית על אהרן ועל בגדיו וקדש הוא ובגדיו, וצותה להזותו על המזבח, ושמה העבודה כלה לשופכו שם לא לאספו... וצוה לשפוך דם כל בהמה שתשחט אע"פ שאינה קרבן, אמר על הארץ תשפכנו כמים, ואח"כ הזהיר מלהתקבץ סביבו ולאכול שם, אמר ולא תאכלו על הדם... אבל נשאר ענין החיה והעוף, מפני שלא יבא קרבן מחיה כלל ולא יקרב עוף שלמים, וצוה יתעלה אחר זה שכל חיה ועוף שמותר לאכלם, כשישחט יכסה דמו בעפר, עד שלא יתקבצו עליו לאכול סביביו, ונשלמה הכונה להפר האחוה בין מי שאחזם שד באמת, ובין שדיהם.

לפי הרמב"ם, כיסוי הדם, ביחד עם עבודת הקרבנות והלאו של 'לא תאכלו על הדם', מתקן את הקשר שקשרו עמי קדם בין הדם לבין שדים.²

שלושת סברות אלו, על אף ההבדל ביניהם, רואות במצות כיסוי הדם הרחקה מהאיסור של אכילת הדם.

ב. מצוה לקבור את הדם

אפשר אמנם להעלות כיוון אחר, שלפיו הדם עצמו צריך להיקבר. כך למשל כתב המלבי"ם (ויקרא, שם):

כפי הפשט טעם הכיסוי הוא מצד שהדם הוא נושא הנפש, והראיה שלכן הזהרו ב"מאכילת הדם, ולכן צריך ג"כ לכסותו בל ישתפכו אבני הנפש בראש כל חוצות וכו'

הדם הוא דבר חשוב ומשום כך הוא אף נקרא 'נפש'. בשביל למנוע ביזיון לדבר חשוב ויקר זה, צונו לכסות אותו, כיביכול לקבור אותו בכבוד.

הרקאנטי, סובר גם הוא שדם שפוך ולא מכוסה הוא בגדר מציאות בעייתית, אלא שלדעתו מציאות זו בעייתית בגלל ההשלכות המיסטיות – מטאפיזיות שעלולות להיות לה:

יש עוד לפרש שלא יתקבצו שם כחות הטומאה והשדים שהדם הוא מזונם, כמו שאני עתיד לפרש בטעם [להלן יט, כו] לא תאכלו על הדם. עוד יש לפרש, בעבור כי שפיכות

¹ כך משמע מהרשב"ם בפירושו על תורה שם, וכ"כ הכלי יקר שם בפירושו.

² ליתר ביאור, נראה שהכל הוא הרחקה מאכילת הדם, ואכילת הדם עצמה היא הרחקה מע"ז, ויעוין בדבריו שם.

הדם הוא דבר שנוי אצל הקב"ה ומדת הדין מקטרגת עליו (ריקאנטי ויקרא פרק יז פסוק יג).

בכיוון קצת שונה, אפשר להציע שיש מצוה לקבור את הדם מצד הדם עצמו, אלא שהמצוה לא נועדה למנוע מציאות שלילית, אלא דווקא עמ"נ ליצור מעשה חיובי. כך למשל, ערוך השולחן (יו"ד, כח) מביא את המדרש לפיו מצות כיסוי היא מעין גמילת חסד לחיות ולעופות משום שקברו את דמו של הבל. כך גם הרקאנטי בתחילת דבריו, מציע אפשרות לפיה כס"ה נועד יותר ליצור מציאות חיובית מאשר למנוע מציאות שלילית:

סוד כיסוי הדם הוא לחלק לה כבוד למדת הדין, אחרי שאין דמן של אלו נזרק על המזבח, וגם כדי שלא תשלוט, הפך ארץ אל תכסי דמי (שם).

ג. מניעת אכזריות

אפשר לומר שטעם כיסוי הדם הוא 'למנוע אכזריות בנפשו'³, ע"י כך שאנו מכסים את הדם 'הצועק אלינו מן האדמה', וע"י כך משקיטים את מצפונינו כיביכול. ב'חזון הצמחונות והשלום' הלך הרב קוק בכיוון דומה: 'כסה הדם, הסתר בושתיך וריפיון מוסריותך, אע"פ שלא הגיע האדם עדיין למדרגתו הראויה לו... למען השריש ע"ז בלב האדם כי הוא נגש לא להיות לו עסק עם דבר של הפקר... כ"א בריה חיה ומרגשת.'

כיסוי הדם במוקדשין ובהמה

בסוגיא הראשונה בפרק דנה הגמרא בדברי המשנה, שכיסוי הדם נוהג בחולין אבל לא במוקדשין. בסוף דבריה מסיקה הגמרא שהסיבה לכך היא שבמוקדשין לא יהיה רצף בין שפיכת הדם לכיסוי⁴, ובכיסוי הדם, צריך

'ושפך וכסה' מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכיסוי (פד ע"א)

לאחר מציעה הגמרא תשובה נוספת:

מר בר רב אשי אמר: אמר קרא +ויקרא י"ז+ חיה או עוף, מה חיה אינה קדש, אף עוף אינו קדש אי מה חיה - שאין במינו קדש, אף עוף - שאין במינו קדש, אוציא תורין ובני יונה - שיש במין קדש! לא, כחיה; מה חיה - לא חלקת בה, אף עוף - לא תחלוק בו. (שם).

מיד בסמוך מציעה הגמרא שגם דם בהמה יהיה חייב בכיסוי. לכאורה אין מקום להוה אמינא כזו, משום שכתוב בתורה בפירושו: 'חיה או עוף'. אלא שר' יעקב מציע שכמו שחיה בכלל בהמה לסימנין, כך גם נגיד שבהמה בכלל חיה לענין כיסוי הדם.

א"ל (רבא לר' יעקב) עליך אמר קרא 'על הארץ תשפכו כמים' מה מים לא בעי כיסוי אף האי נמי לא בעי כיסוי.

וחלוקות הדעות לגבי הקשר שבין מוקדשין לבהמה.

א. שתי דעות במדרשים

לעיל הבאנו את המדרש בראשית שהביא ערוך השולחן⁵, לפיו כיסוי הדם הוא מעין תגמול לחיה ולעופות על שכיסו את דמו של הבל. מאותה סיבה 'היסטורית' אפשר לומר שאנו מכסין את דם החיה והעוף דווקא (שהרי הם אלה שכיסו), ולא את דם הבהמה.

אולם ישנו כיוון שונה לגמרי במדרש 'ילמדנו' (מובא בתורה שלמה לרב כשר):

איש איש מבני ישראל אשר יצוד וכו' – שתי פרשיות נאמרו כאן, איש איש כי ישחוט וכו' (שנאמר לגבי בהמה) ונאמר כאן איש וכו' אשר יצוד וכו' ומה הן שתי פרשיות הללו? אמר הקב"ה אם שחטת שור וכשב ועז אל תכסה דמן למה שהן מקחך וברשותך, ואלו

³ לשון החינוך, מצוה קפז. אלא שהחינוך עצמו הולך שם בכיוון שונה, ונראה שהוא סובר שמצות כיסוי הדם היא הרחקה מאכילה.

⁴ בקדשי בדק הבית לא יהיה רצף, כי נצטרך שפיכה, פדייה וכיסוי, ובקדשי מזבח לא יהיה רצף, כי נצטרך שפיכה גרידה וכיסוי.

⁵ לא מצאתי את המקור.

כלומר, חיה או עוף) שאין ברשותך, אם שחטת כסה דמן. למה? שלא יהא הורגיך וקטגוריך.⁶

לפי המדרש, הסיבה לכך שצריך לכסות דם חיה ועוף הוא בעצם בגלל שהם 'אינן מזומנים'⁷. ואל יקשה מהגמ' שאמרה שכיסוי הדם נהג אף לא במזומן, כי יש לומר שיש כאן מעין 'לא פלוג'⁸. אכן מהדיון בגמ', ועוד יותר בתוס' ד"ה במזומן, משמע שיש הוה אמינא חזקה לומר שכיסוי הדם אינו נהג בחיה ועוף מזומנים. לפי דברי המדרש, הוה אמינא זו אכן נפסקת באופן כללי להלכה, אלא שבחיה ועוף יש 'לא פלוג'.

ב. הרמב"ם

לפי הרמב"ם שהובא לעיל, ישנו קשר אדוק בין כיסוי הדם שאינו נהג במוקדשים, לבין העובדה שאינו נהג בבהמה. שניהם למעשה באים לתקן את היחס של האדם אל הדם. כיסוי הדם הוא מצוה משלימה למוקדשין, ולכן ממילא מובא מדוע הוא אינו נהג במוקדשין. נראה שלפי הרמב"ם צריך לפרש את דברי הגמ' 'מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכיסוי' באופן הבא: דם חייב בכיסוי, דווקא אם הוא נשפך ואין שום דבר שנעשה אתו לאחר מכן, שאז אין לו תיקון, אבל אם נעשה איתו משהו לאחר מכן, כגון זריקה על המזבח, או פדייה, אינו חייב בכיסוי, משום שהוא כבר 'תוקן'. (על אף שפירוש זה קצת דחוק בדברי הגמרא, שמא לא צריך התאמה מוחלטת בין גישות רעיוניות לבין פסיקת ההלכה).

בכל אופן לפי הרמב"ם ישנו קשר אדוק בין הסוגיות. כל הסיבה לכך שכיסוי הדם אינו נהג בבהמה, הוא משום שבהמה היא קדשים. וכן כתוב במפורש בחינוך.

הגמ' הביאה כהוכחה לכך שכיסוי הדם לא נהג בקדשים, את הפסוק 'על הארץ תשפכנו כמים'. לפי הרמב"ם תתפרש ראייה זו כך: על קדשים נאמר שצריך לשפוך אותם, וע"י זה לגאול את הדם מהאלילות שבו, ולכן ממילא לא שייך בו כיסוי הדם.

ג. ערוך השולחן

ערוך השולחן זיהה גם הוא קשר בין בהמה לקדשים וז"ל:

ביאורי הפסוקים נ"ל דהתורה אסרה הדם, ונתנה טעם מפני שהדם הוא למזבח לכפרה... והייתי אומר דגם בדם כן הוא, שלא נאסרה רק דם הבהמות. לזה אמרה תורה: ואיד איש וכו' וכסהו בעפר. כלומר אני מצוה לך לכסות דם החיה והעוף ואסורין באכילה. (יו"ד כח, א)

לפי ערוך השולחן כיסוי הדם הוא בעצם השלמה לאיסור שחל על קדשים. הייתי יכול לטעות ולומר שאיסור אכילת דם נהג דווקא בקדשים, קמ"ל שלא. ומשום כך מובן למה בכלל לא שייך כיסוי הדם בקדשים. (נסתפקתי בדעתו אם כוונתו לומר שהייתה הוה אמינא שאיסור אכילת דם הוא רק בבהמה משום הקרבנות, ובאה המצוה של כס"ה ודחתה את הה"א הזו, או שמא באמת איסור אכילת הדם בחיה ובעוף שונה מזה של בהמה, ולכל אחד מקור שונה? או שעל דם בהמה יש מעין שני לאוין אכילת דם, אחד בסתם ואחד משום קרבנות).

אלא שקשה לפי זה, (כמו שקשה לשיטת הרמב"ם, ואף יותר מכך) מה בכלל ההוה אמינא של הגמרא שיהיה כס"ה בקדשים? ומדוע למסקנה היא מגיעה לתשובה שונה, הנראית כטכנית?

שמא יש לבאר בשיטתם, ששאלת הגמרא היא כזו: אחר שכבר הבנו את הטעם מדוע לא יהיה כיסוי הדם בבהמה, אלא רק בחיה ועוף שהם רובם אינן קרביין למזבח, אולי נאמר שנוהגים בכל עוף (מעין 'לא פלוג' של התורה), ואף במוקדשין, וע"ז באה תשובת הגמ' 'ושפך וכסה' וכו'.

ד. הרב קוק

לגבי מה שאין כיסוי הדם נהג בבהמה כתב הרב קוק:

'כי הבהמה שעכ"פ היא מתפרנסת מיד בעליה, אין האדם ראוי אפילו להתחיל בה כח של הכרת צל של בושא בשחטו אותה, תחת אשר יפרנסנה וידאג לצרכיה. ואילו היה הכיסוי נהג גם בבהמה, כבר הייתה ההתעוררות של הגירוי המוסרי יותר מן המדה הראויה...'

לפי הרב קוק, אין קשר בין העובדה שכיסוי הדם לא נהג בקדשים, לכך שאינו נהג בבהמה. האבחנה של התורה בין בהמה לחיה היא על פי איזונים דקים (כמבואר בדבריו), שנועדו לווסת את רמת המוסריות והרחמים של האדם. כיסוי הדם אינו נהג בבהמה בגלל שאילו היה נהג, היה זה כבר 'יותר מדי' מוסרי.

⁶ מעניין לציין שהטעם שהמדרש נותן הוא 'שלא יהא הורגיך וקטגוריך, כלומר, למניעת מציאות של קונפליקטים מיותרים בין האדם לבהמות. מעין 'עצה טובה' קמ"ל. בנושא זה הוא שונה מהותית מהסברו של הרב קוק (מובא להלן).

⁷ ועוד, מהירושלמי מס' כלאים, פ"ח מ"ו, עולה שכל ההגדרה של חיה הוא מין שהוא אינו מזומן (אנציקלופדיה תלמודית).

⁸ ובשאלה מעין זו הסתפק ר' ירמיה לגבי גיד הנשה (אם מה שאינו נהג בעוף הוא ג"כ משום לא פלוג) עיין בחולין צב ע"ב.

הגמרא (ועוד יותר מודגש הדבר בתוס' ד"ה במזומן) מעלה הוה אמינא שכיסוי הדם לא ינהג במזומן. גם לפי הרב קוק, (כמו לפי המדרש שהובא לעיל) הוה אמינא זו אכן מתממשת בבהמה שדרכה להיות מזומנת ומפורנסת ע"י בעל הבית.

הכיסוי כחלק משחיטה

עד כמה הכיסוי הוא חלק אינטגרלי מהשחיטה? שאלה זו באה לידי ביטוי בכמה דיונים המופיעים בגמרא:
א. שחיטה לחולה בשבת (פד ע"ב – פה ע"א)

דרש רב עינא אפתחא דבי ריש גלותא: השוחט לחולה בשבת חייב לכסות. אמר להו רבה: אשתומא קאמר, לישמטוה לאמוריה מיניה...

וביאר רש"י את טעמו של רב עינא:

דכיון דניתנה שבת לידחות אצל שיחטה זו, נדחית לכל מצותה של שחיטה זו.

יש אם כן הוה אמינא שכיסוי הוא ממש חלק ממצות שחיטה ומשום כך ידחה את השבת אפ' במלאכות שהן דאורייתא⁹, אבל רבה חולק על כך, ואכן אין הלכה כרב עינא אלא כרבה, שאסור לכסות את הדם¹⁰.
ב. שחט ולא יצא דם (לג ע"א)

כתוב במשנה (לג ע"א): השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם – כשרים וכו'. ופירש הרשב"א: להכי נקט חיה ועוף, לאשמועין דלאו בקדשים מיירי אלא בחולין וכו' ולאשמועין נמי דאף על גב דבני כיסוי נינהו לא מיפסלי כי לא יצא מהם דם.

שוב יש הוה אמינא שהכיסוי יהיה ממש חלק ממצות השחיטה, וחיה שאי-אפשר לכסות את דמה – יהיה אפשר לאכלה. אמנם המשנה משמיעה לנו שאין הדין כן, וכ"כ הרמ"א שגם אם יצא דם ולא כיסהו במזיד – אין זה פוסל את השחיטה, כי הכיסוי הוא מצוה בפ"ע.

ואמנם, אולי יש כאן מחלוקת. הרמ"א, כאמור, כתב שאפילו הם יצא דם והזיד ולא כסה – מותר לאכול משחיטתו. ואולם מדברי הרשב"א והראב"ן, אפשר שמשמעת שדווקא אם לא יצא דם אין זה מעכב את האכילה, אבל אם יצא דם – חייב לכסות, ואם לא כסה הרי זה מעכב.

ג. ברכה על הכיסוי (פו ע"ב – פז ע"א)

א"ר חנינא: מודה היה רבי יהודה לענין ברכה, שאינו מברך אלא ברכה אחת¹¹. א"ל רבינא לרב אחא בריה דרבא, ואמרי לה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: מאי שנא מתלמידי דרב? דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב, הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב יבא סבא, אמרו ליה: הב ליבריך! הדור אמרו ליה: הב לישתי! אמר להו רב יבא סבא, הכי אמר רב: כיון דאמר הב ליבריך - איתסר ליה למשתי חמרא; הכא נמי, כיון דאיטפל ליה לכסוי, איחייב ליה לברכה! הכי השתא! התם - משתא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר, הכא - אפשר דשחית בחדא, ומכסי בחדא.

נחלקו ראשונים מה כוונת ר' חנינא. רש"י פירש שמודה ר' יהודה היינו שאין צריך לברך על השחיטה השנייה, והיינו שהכיסוי אינו נחשב הפסק. ור"ת פירש שדברי ר' חנינא מוסבים אף על ברכת הכיסוי, דהיינו שאינו צריך לברך פעמיים על כס"ה.

בין כך ובין כך, כיסוי הדם אינו נחשב הפסק. מדוע?

מכאן כנראה צריך להסיק שבכל זאת יש צד שכיסוי הדם הוא גמר מעשה השחיטה, ומשום כך אינו נחשב כהפסק בין שחיטה אחת לשנייה. ועוד יותר מזה מבואר בתוס' (ד"ה משתא):

מכאן היה אומר הר"ר יום טוב שאם עמד מאכילתו והתפלל כשחוזר ובא לאכול צריך לברך ברכת המזון וליטול ידיו ולברך המוציא משום דמיכל וצלווי בהדי הדדי לא אפשר ואין נראה דלא דמי כלל משום דהכא הב ונבריך הוי גמר דבר והוי הפסק וכן כסוי אי לאו דאפשר בהדי הדדי אבל תפלה לא הוי גמר לסעודה...

וכ"כ בד"ה אסור:

...והשתא מייתי שפיר דכי היכי דהב לן ונבריך הוי גמר וצריך לברך אם רוצה לשתות,

ה"נ כסוי הוי גמר וצריך לברך על השחיטה.

את הסתירה בין המקורות היה ניתן לתרץ שכאן אנו עוסקים רק בדעת רבי יהודה. אולם זה קצת דחוק, שכן אנו מקשים על מקרה זה מהלכה שקיים רב יבא וסבא, ואם זוהי רק שיטת ר' יהודה – מאי קושיא?

⁹ לפי רש"י, אולם לפי הרמב"ן והריטב"א, דבר זה לא עלה על דעת רב עינא, אלא רק שידחה כס"ה מצוות דרבנן.

¹⁰ ונחלקו הפוסקים אם דווקא כשעובר על לאו, ואפילו מדרבנן אסור, או שאפילו אם לא עובר על שום לאו (כגון שהזמין את העפר מבעוד יום וכו') עדיין אסור.

אולי ר"י חולק גם על רב ייבא ורב ייבא עשה כחכמים. ואולי ניתן לתרץ שהא דרב ייבא דבר פשוט ולא סביר שר"י יחלוק עליו, ומזה הקושיה.

אם בכל זאת רוצים לתרץ את מהלך הגמרא גם לשיטת חכמים, נראה לי שצריך להסבירו כך: בה"א כיסוי הוא ממש חלק מהשחיטה, ומשום כך אינו נחשב כהפסק בין שחיטה לשחיטה. בשלב הקושיה, כס"ה הוא גמר מעשה השחיטה כמו שזימון או בהמ"ז הם גמר האכילה, ומשום כך הוא צריך להחשב כהפסק לענין הברכה. למסקנה צריך לומר שיש כאן שתי מצוות נפרדות, ולכן אפשר לעשות אותם בשתי ידיים נפרדות, ומה שהכיסוי הוא לא הפסק לענין הברכה על השחיטה, צריך להסביר שכיוון שהוא הכרחי לשחיטה, אע"פ שהוא לא חלק ממנה – הוא לא נחשב כהפסק (מעין מה שמצינו בקידוש, שקידוש היום הוא לא הפסק בין בהג"פ לבין השתייה)¹².

מכ"מ, בענין זה נחלקו הראשונים גם לענין פסק הלכה. וז"ל ערוך השולח (יו"ד, כח, ח):

רוב הפוסקים הסכימו דברכת כיסוי צריך לברך עליה קודם שמכסה כמו כל המצות שמברכין עליהן עובר לעשייתן והבה"ג כתב לברך אחר הכיסוי דס"ל דהשחיטה והכיסוי ענין אחד הוא והשחיטה היא תחלת המצוה והכיסוי היא גמר המצוה וקודם הכיסוי הוי באמצע המצוה ולא מצינו ברכה באמצע המצוה ולכן יברך על השחיטה קודם המצוה ועל הכיסוי אח"כ [טור] ולא נתקבלו דבריו דחשבינן כיסוי למצוה בפ"ע [רא"ש ס"ו] וכן פסקו הרמב"ם והטור והש"ע ומ"מ יראה לי דאם לא בירך קודם הכיסוי יברך אח"כ ואפילו לדעת הרמב"ם שכתבנו בסי' י"ט סעי' ד' לענין ברכת השחיטה כשלא בירך מקודם לא יברך אח"כ מ"מ בכיסוי יברך אח"כ דכיון דדעת בה"ג לברך דווקא אח"כ ביכולת לסמוך על דבריו עכ"פ בדיעבד [וכ"כ הפר"ח ועי' תב"ש שחולק עליו ואינו רואה הכרח לדבריו ע"ש]:

ד. אסור לשחוט או לאכול אם א"א לכסות

כך מוכח ממה שפסקה המשנה שאסור לשחוט כוי ביו"ט מפני שא"א לכסות את דמו. (וכ"כ הטור והשו"ע אולם עיין בתקנה שהציע הרמ"א) ניתן להסביר זאת בשני אופנים:

א. ניתן להסביר שהסיבה היא לא מהותית אלא טכנית, דהיינו שאסור לשחוט בגלל שנאליץ לבטל את מצות כס"ה לאחר מכן. אם נסביר כך – אין שום בעיה להבין את כס"ה ואת השחיטה, עדיין, כשתי מצוות נפרדות.¹³

ב. אם נסביר שיש כאן קשר מהותי בין הכסוי לשחיטה, ומשום כך אסור לשחוט, שהרי אסור לך לקיים חלק מהמצוה – שוב אנו מוצאים את התלות והקשר בין כס"ה לבין שחיטה, ויש מכאן סתירה (או לפחות 'מתח') לסוגיות שהעלנו לעיל.

הרב עובדיה בח"ב יו"ד סימן א' דן בשאלה האם מותר לאכול את הבשר לפני שדמו כוסה. בפשטות נפסק ע"י רוב הפוסקים שמותר, ודבר זה חוזר לסברה שהעלנו ושיוצאת מרוב הסוגיות, שכס"ה ושחיטה, שתי מצוות נפרדות הם (כמ"ש הרמ"א ביו"ד כח, א). אבל יש מהראשונים שאסרו על אכילת הבשר בטרם כוסה דמו.

לפי ראשונים אלו, ברור שהקשר בין השחיטה לכס"ה הוא הדוק יותר, אלא שצריך לדון האם כיסוי הדם נחשב גמר השחיטה, או שמא מעין 'מתיר' של השחיטה.

העפר למטה

ההבדל בין עפר למטה לעפר למעלה

הגמ' מיד בפתיחת הפרק מביאה את דרשת ר' זירא:

א"ר זירא: השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה שנאמר: ושפך את דמו וכסהו בעפר.

ניתן להבין את דרשה זו בכמה אופנים:

- א. ב' הוא ייתור ומהייתור אנו לומדים דין נוסף, של עפר למטה.
- ב. ב' הוא בגימטריא 2. צריך שני צדדים.
- ג. 'בעפר' משמע עטוף (רש"י).

¹² לא שאני בטוח מה הטעם של הלכה זו גופא, אבל זו כרגע האסוציאציה שעולה לי...

¹³ אלא שצ"ע עד כמה אפשר לקרוא למציאות כזו 'ביטול מצוה'. כי הרי הביטול מצוה הוא מצד התורה, כלומר הקב"ה לא רוצה שנעשה מצוה אם היא באה בעבירה, ולכן שמא אין זה נקרא ביטול מצוה, כי לעולם אנו הולכים אחר רצון התורה. ואולי הדברים קשורים לחילוק המציע האתון דאורייתא בסמ"ח יא בין מקרים בהם התורה מבקשת את עצם הפעולה, לבין מצוות בהם היא רוצה רק שדבר יעשה באופן מסוים, ואכמ"ל.

- ד. המילה 'בעפר' מורה על ערבוב (עיין זבחים צו ע"ב).
- ה. ה'בעפר' מוסב גם על הרישא של הפסוק (ושפך את דמו בעפר וכסהו בעפר) (מלבי"ם על ויקרא שם, אות קכ).
- אם נבין את הלימוד כאחד מארבעת האופנים הראשונים, אין סברה לחלק בין העפר למטה לבין העפר למעלה, אם כן, מדוע הגמרא אמרה שהעפר למטה לא מעכב את העפר שלמעלה?
- א. אדרבא, בגלל שמדובר בשני חלקים נפרדים של המצוה, הם אינם מעכבים זא"ז. (ערוך השולחן, שם, ט"ו).
- ב. אולי יש חילוק מצד מה שהוא דאורייתא ממש, לבין מה שנלמד מדרשה, שהוא בדרגה נמוכה יותר.
- ג. אפשר גם להבין שהדרשה היא אסמכתא בעלמא או 'הידור מצוה' שצריך לעשות בכיסוי הדם, לתת עפר מתחתיו עמ"נ שיתערבב טוב יותר.
- אולם אם נבין כאופן האחרון, כדעת המלבי"ם, יש סברה טובה וגדולה למה שכתב התוס' (ד"ה צריך):
- עפר שלמעלה מצוה שיתן הוא דהא כסהו ונתגלה פטור מלכסות וכסהו הרוח ונתגלה חייב לכסות (לקמן דף פז). אבל עפר שלמטה אין צריך שיתן הוא אם יש עפר הרי כאילו נתן הוא העפר.

את העפר שלמעלה – יש מצווה אקטיבית לתת, אבל העפר שלמטה, המצווה היא לשפוך על גביו, ולא לתת אותו. המצווה אינה מתייחסת לעפר אלא לדם.

אם צריך גרירה

אם אדם לא שחט מעל עפר, נחלקו הרשב"א והרא"ה. לפי הרשב"א צריך לחזור ולגרור את הדם עד שנביא אותו לעפר, ובכך נקיים את מצוות 'עפר למטה'. אולם לפי הרא"ה אינו נכון שלא נאמרו דברים אלא בדם שעל הסכין דלא סגי ליה בלא גרירה דלא חשיב כיסוי בעודו בסכין משום דסופו לינטל משם אבל בדם הניתז לא בעי גרירה.

גם את טעמו של הרא"ה, נוכל להסביר ע"פ הבנת המלבי"ם בדרשת ר"ז, המצווה היא רק לשפוך על עפר, ולא שתהיה מציאות של עפר למטה, ממילא אם לא שחט מעל עפר – פספסת את ההזדמנות לקיים את המצוה.

לעניין הלכה צריך לגרור, אלא שנחלקו ערוך השולחן והתב"ש (תבואת שור?) אם צריך לברר על גרירה זו או לא. (ערוך השולחן, שם, טו).

שחיטה שאינה ראויה

המשנה בדף פה ע"א מחלקת בין שלוש רמות של שחיטה.

שחיטה ראויה – עליה חייבים גם כס"ה וגם אותו ואת בנו.

שחיטה שאינה ראויה – בה נחלקו ר"ש ור"מ. והלכה כר"מ באו"ב שחייבים, וכר"ש בכס"ה שפטורים.

שחיטה שאינה ראויה לגמרי – פטורים בשניהם לכ"ע.

תוס': בכל שאר הסוגיות שמדברות על שחיטה שאינה ראויה, אנו לומדים כל אחד לפי מה שמתאים, או לאותו ואת בנו או לכיסוי הדם.

רמב"ן: לומדים הכל מאותו ואת בנו שהלכה כר"מ

דכתיב ביה לשון שחיטה, וכסוי הדם לאו מלשון שחיטה אתי דהא שפיכה הוא דכתיב ביה ומאשר יאכל אתיא, והיינו דאמרינן (לק' ב') לענין בן פקועה לא צריכא דרבי סבר לה כר"מ ותהני ליה שחיטת אמו להתירו באכילה וכו'.

הגמ' מסבירה שטעמו של ר"ש הוא שכתוב 'אשר יאכל' ולכן כיסוי הדם צריך להיות דווקא בדבר שמביא לידי אכילה. עוד יותר מדגיש זאת הרמב"ן, שטעם זה הוא ייחודי לכיסוי הדם, ורבי מסכים בכל שאר הסוגיות כר"מ.

מסוגיא זו עולה חזק הכיוון שמדבר על כיסוי הדם כדבר הקשור לאכילה. כאן הזכרנו כמה אפשרויות לטעמו של כס"ה: להרחיק את האדם מן העבירה, הרחבה מהותית של דין 'לא תאכלו על הדם', תיקון העבודה זרה המצויה בדם.

חיוב הכיסוי

ראהו אחר – חייב לכסות.

זהו הדין במשנה. והגמ' למדה זאת כך:

- ת"ר: +ויקרא י"ז+ ושפך וכסה - מי ששפך יכסה, שחט ולא כסה, וראהו אחר מנין שחייב לכסות - שנאמר: +ויקרא י"ז+ ואומר לבני ישראל - אזהרה לכל בני ישראל. (חולין פז ע"א).
- מה שלמדנו הוא, שכיסוי היא אינה מצוה שחלה רק על השוחט. אולם עדיין אפשר להבין בכמה אופנים:
- הפסוק 'ואומר לבני ישראל' בא ללמד שאין שום שייכות של השוחט במצוה יותר מכל אחד אחר.
  - לכתחילה, מי ששפך הוא יכסה, אבל בדיעבד, כל אחד מצוה לכסות מדין 'לא תעמוד על דם רעך', או 'לפני עור לא תשים ממשול' או משהו מעין זה.
  - לכתחילה מי ששפך יכסה, אבל אם לא שחט, הציוי עובר לכל אחד מבני", ואם מישהו עבר ולא כסה, הוא ביטל עשה של כיסוי הדם (ולא של 'לפני עור')!
  - באמת כל עם ישראל חייב בכיסוי, אלא שהתורה ביכרה את השוחט ונתנה לו את הזכות לכסות ראשון.¹⁴

האפשרות הראשונה, לפיה לכלם יש שייכות שוה במצות כס"ה, נדחית מכמה מקורות - מהלשון הדיעבדית של המשנה, וכמו"כ מהסיפור על רבן גמליאל שחייב לתת עשרה זהובים. מלשון הברייתא, משתמע שהחוב חל דבר ראשון על השוחט, ורק לאחר מכן מורחב לכל בני ישראל, ולכן למעשה משתמע או כאפשרות ב', או כאפשרות ג', ויותר משמע לענ"ד כאפשרות ג'.

התוס' בד"ה וחיבו כותב שכיסוי הדם היא אינה מצוה כמו קריאת התורה, שכולם מחוייבים בה, אלא רק השוחט מחוייב בה, ומשגנב המכסה את המצוה, למעשה אף אחד לא קיים מצוה, ומה שעכשיו השוחט פטור מלכסות, הוא לא משום שהמצוה כבר קוימה, אלא רק משום שטכנית הדם כבר כוסה ועכשיו אי אפשר לכסותו שוב.

עמ"נ לסבר את האוזן אפשר לומר שההבדל בין גונב את קריאת התורה לגונב את כס"ה, הוא כמו ההבדל בין גנב למזיק. מי שגנב את קריאת התורה הוא גנב, במקום שחבירו יקיים את המצוה - הוא קיים אותה.¹⁵ לעומת זאת, מי שכסה במקום חבירו את הדם - הוא מזיק. במקום שחבירו יקיים את המצוה, הוא הרס את המצוה ואף אחד לא קיים אותה.

מדברי התוס' עולה כאפשרות ב', שבאמת אין שום חוב על אדם אחר מעם ישראל לכסות את הדם, ולכן הייתה כאן 'הזקה' המצוה, וזה אינו דומה לקריאת התורה. (אולם אפשר לדחוק בתוס' גם את אפשרות ג'). התוס' כתבו ש

לא היה יכול לפטור עצמו במה שהיה נותן לו עוף אחר לשחוט דזאת מצוה אחרת היא ומצוה ראשונה הלכה לה והוי מעוות לא יוכל לתקון.

ולא הבנתי. כי הרי באחד שגנב חמור, איננו אומרים כך, אלא אף אם מת החמור, אין אומרים מעוות לא יוכל לתקון, אלא מביא לו חמור אחר תחתיו, ולמה שלא נגיד אותו דבר כאן? ואולי נקודה זו מתבארת עפ"י המשך דבריהם, שכתוב לגבי קריאת התורה,

אחד שעמד במקום חבירו לקרוא בתורה פטור... משום דכולם חייבים בקריאת התורה. כיסוי הדם, שמצוה מוטלת על השוחט, גניבת המצוה היא כמו מזיק כמש"נ, ובקריאת התורה היא כגניבה. ובוזה יש לתרץ השאלה: בגניבה המטרה היא להחזיר את מה שנגנב, ומשום כך, בקריאת התורה, שהיא כמו גניבה - פטור מלשלם עשרה זהובים (ובב"ק צא ע"ב ד"ה וחיבו באמת מבואר שר"ת חייב אדם שגנב קר"ה להביא לחבירו לשחוט עוף, שיש בוזה שתי ברכות) אבל בהיזק, המטרה היא לפצות על הנזק, ולהשלים את ההעדר (כמו שדרשו חז"ל על הפסוק מכה בהמה ישלימנה). והלכך בכיסוי הדם, שהיא כמו היזק, צריך לפצותו, וזה אי אפשר אלא בתשלום המצוה עצמה, והיא הייתה שוה עשרה זהובים. וצריך יותר דקדוק וביאור. ועיין בתפארת יעקב כאן, (ובביאור סוגית ה' זהובים שחייב ר"ג יעויין עוד בש"ך על חו"מ שפ"ב ובקצות שם).

וכתב שם הקצות חידוש גדול במצות כס"ה:

כתב התוס' רי"ד: יש מקשים א"כ לכל דבר מצוה יועיל השליח ויאמר אדם לחבירו שב בסוכה עבורי הנח תפילין עבורי, ולא מלתא היא שהמצוה שחייבו המקום לעשות בגופו היאך יפטור הוא ע"י שלוחו והוא לא יעשה כלום, בודאי בקידושין ובגירושין מהני כי הוא המגרש ולא השליח, שכותב בגט אנא פלוני פטרית פלונית, וכן נמי האשה למי היא מקודשת כי אם לו והיא אשתו, וכן בפסח הוא אוכלו ועל שמו ישחט ויזרק הדם, אבל בסוכה ה"נ יכול לומר לשלוחו עשה לי סוכה והוא יושב בה, אבל אם ישב בה חבירו לא קיים הוא כלום, וכן לולב וכן ציצית וכל המצות עכ"ל.

¹⁴ עיין בתפארת יעקב בד"ה בגמרא, שדחה את האפשרות הזו מהגמרא (ולא מסברה), ודבריו נראים משכנעים.

¹⁵ אלא שצ"ע מודע לא תהיה זו מצוה הבאה בעבירה.

ובזה נדחו כל הראיות שהביא בתבואות שור, ומשום דגבי קבע לי מזוזה הו"ל כעושה שליח לעשות לו סוכה והוא יושב בסוכה, וה"נ במזוזה הוא הדר בבית שיש בו מזוזה, אבל במצות כיסוי שהתורה הטילה עליו מי ששפך יכסה אם מכסהו שלוחו לא קיים הוא כלום, והיינו נמי טעמא דמילה, והוא דומה לתפילין וסוכה וציצית דאינו בשליחות וכמ"ש בתוס' רי"ד.¹⁶

החיוב של האחר שראהו

צריך לחקור משום מה חייב האחר שראה. האם הוא חייב רק בשביל להציל את חבירו מחטא? מדברי הקצות שדיבר על כיסוי הדם כעל מצוה שמוטלת על גוף השוחט נראה שצריך להגיד שכן, אולם אם כן, מה החידוש בפסוק 'ואומר לבני ישראל?' ניתן להציע נפ"מ בחקירה, אם האחר שראה ועכשיו מכסה, צריך לברך או לא. התפארת יעקב כתב שאם הוא יודע בוודאות שהדם הגיע מחיה שהחשטה כראוי – צריך לברך. אולם לפי סברת הקצות נ"ל שאינו צריך, כי המצוה מוטלת על גופו של השוחט.

החיוב בכיסוי

המשנה בדף פז ע"א – פ"ז ע"ב מציגה מחלוקת ר"י ות"ק:

דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות. אר"י אימתי? בזמן שאין שם דם אלא הוא, אבל יש שם דם שלא הוא, פטור מלכסות.

לפי ת"ק צריך לכסות את כל הדם, לפי ר"י חייבים לעשות בדם כיסוי. אפשר לומר שיש כאן מעין מחלוקת אם מצות כס"ה היא מעין חפצא או מעין גברא. ת"ק טוען שהמצוה היא על הדם, ולכן כל טיפה חייבת בכיסוי. ר"י טוען שהמצוה על האדם, ולכן צריך לעשות כיסוי, ולא משנה באיזו כמות דם. לפי זה מסתדר מדוע נפסקה הלכה כר"י, שטוען שכס"ה הוא מצות גברא, והוא מתאים להלכות שביארנו לעיל כשדנו במחוייב הכיסוי.

בכל אופן נראה שהחיוב על הדם עצמו, מתאים יותר לסברות שהעלינו, לפיהם כס"ה הוא מדין קבורת הדם, או מניעת מציאות שלילית. לעומת זאת, הדעות שסוברות שכס"ה הוא בשביל האדם, כגון בשביל למנוע אכזריות – יסברו כר"י שדי באקט הסמלי של כיסוי דם, ואפ' דם מועט. עוד דבר שמחזק את הסברה שהכיסוי הוא מצוה שקשורה לאדם ולא לדם היא ההלכה במשנה – כסהו ונתגלה פטור מלכסות. אלא שיש לחקור מדוע הוא פטור. האם החיוב המוטל על אדם הוא לכסות רק פעם אחת ואיננו מטריחים אותו להחזיר פעמים נוספות, או שמא דם שכוסה כבר, נחשב כדם מכוסה, אף אם הנסיבות המציאותיות השתנו. מהדיון הקצר בגמ' משתמע כאופציה הראשונה.

החיוב לאחר כיסוי הרוח

המשנה אומרת שאם הרוח כסתה את הדם – חייב מלכסות. אולם הגמ' מסייגת את הדברים:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שחזר ונתגלה, אבל לא חזר ונתגלה - פטור מלכסות.

לכאורה דברי הגמ' הם מילתא דפשיטא, שהרי אם לא חזר ונתגלה, אין לאדם מה לכסות, ולכן ברור שהוא פטור מהכיסוי. (ועיין רש"י לעיל פג ע"ב בד"ה פטור).

אפשר לתרץ בשני אופנים:

א. לגמ' הייתה באמת הוה אמינא, שכשם שאם כסהו ונתגלה פטור מלכסות כי אנו אומרים שהדם נחשב כמכוסה, כך כסהו הרוח – חייב לכסות, אף אם אין כבר מה לכסות. כי אנו מגדירים 'כיסוי' רק כ'כיסוי' על ידי האדם, מבלי להתחשב במציאות. אבל סברה בריסקאית-הזויה זו, נדחית ע"י רבה בב"ח.
ב. התפארת יעקב (על המשנה, ד"ה שם ולא יכפה) אומר שאפילו אם כסהו הרוח בדבר שאין ראוי לכיסוי (כגון שהפך עליו את הכלי), עדיין פטור האדם מלכסות, משום שסוף סוף נעשה כאן 'כיסוי'. לפי זה, יש חידוש גדול בדברי הגמ'. את חידוש זה ניתן להסביר בפשטות בכך שאין מצות כיסוי על כיסוי וכמ"ש התפארת יעקב.

העפר

במה מכסים

כתוב בתורה: וכסהו בעפר. השאלה המתבקשת היא, האם העפר שבפסוק הוא בדוקא או לא. המשנה (פח ע"א) פוסקת:

¹⁶ ועיין דברים דומים בתפארת יעקב ד"ה בגמרא.

במה מכסין ובמה אין מכסין; מכסין בזבל הדק, ובחול הדק, בסייד ובחרסית, ובלבנה ובמגופה שכתשן; אבל אין מכסין לא בזבל הגס, ולא בחול הגס, ולא בלבנה ובמגופה שלא כתשן, ולא יכפה עליו את הכלי. כלל אמר רשב"ג: דבר שמגדל בו צמחים - מכסין בו, ושאינו מגדל צמחים - אין מכסין בו.

כלומר: ברור שהמילה עפר נצרכת, והיא באה למעט משהו, אבל ה'עפר' שלה לא בדוקא אלא הוא מלמד שכל כיסוי צריך להיות כמו הכיסוי בעפר, בחומרים דומים לעפר (ב'מין עפר').

מדוע דווקא עפר?

א. כי עפר מתערבב טוב.

ב. 1. מעין 'קבורה לדם'.

2. כשם שהחיה והעוף קברו את הבל באדמה, כך אנחנו מצווים לקברם באדמה. (ע"פ המדרש שהובא

בתחילת הסיכום)¹⁷

צריך לשאול שתי שאלות על רשב"ג:

א. האם הוא בא לחלוק על ת"ק או לתת כלל לדבריו.

ב. מדוע דווקא דבר שמגדל צמחים? אפשר להציע שתי אפשרויות: 1. רק דבר שמגדל צמחים יכול להחשב כ'מין עפר'. (מתאים לב') 2. עפר שמגדל צמחים הוא אינדיקציה לחומר שמתערבב טוב, וכל מה שלמדנו מ'עפר' הוא – 'מה עפר מתערבב טוב, אף כל חומר שתכסה בו צריך להתערבב טוב'. (מתאים לא'). בבריתא המובאת בגמ' (פ"ח ע"א – ע"ב) משמע כצד הראשון.

בפשטות רשב"ג לא חולק על ת"ק. כך מובן מהגרסה שלפנינו בגמ', וכך גם כתוב במפורש בספרא. אולם שבכמה מהראשונים מובאת גרסה שונה בגמ':

מדברי רב אחא משבחה ז"ל בשאלתות דאחרי מות נראה דה"ג אמר רבא הא בורכא דתניא כלומר דרב נחמן בר רב חסדא הוה סבירא ליה דלא פליגי רבנן עליה דרבן שמעון בן גמליאל דאינו נמי מודו דכל שאינו מגדל צמחים אין מכסין בו ואמר ליה רבא דהא בורכא דודאי רבנן פליגי עליה דהא תניא שוחק דינרי זהב אע"פ שאין שחיקת דינרי זהב מגדלת צמחים ולפי זה מאי דאמרין היה מהלך במדבר ואין לו עפר לכסות שורף טליתו מיירי במדבר שעפרו חול הגס ואין לו במה ישחוק. ולפי שיטה זו לא קי"ל כרשב"ג דאמר [דבר] שאין מגדל צמחים אין מכסין בו דפליגי רבנן עליה וכן נראה מדברי הר"ם במז"ל שלא הזכיר מגדל צמחים:¹⁸

לפי גרסה זו, רשב"ג ות"ק חלוקים. וייתכן שמחלוקתם קשורה לנקודה שהעלינו קודם:

רשב"ג סובר שצריך לכסות בדבר שמגדל צמחים, כי התורה נקטה 'עפר' כדוגמה לדבר שמכסים בו, אבל באמת כל דבר שמתערבב טוב, או כל דבר אחר שאפשר להגיד שהיכולת לגדל צמחים היא אינדיקציה לזה – כשר לכיסוי.

לפי ת"ק, הכיסוי בעפר דווקא הוא מעין 'גזירת הכתוב' שצריך שיהיה דווקא עפר. (או שמא זו אחת מן הסברות שהעלינו לעיל שמצריכות דווקא עפר), וזוהי עיקר מהות מצות כיסוי הדם. לכן הגמרא, בדיון בשיטתו, מתעסקת בשאלה מה איקרי עפר ומה לא.

רב נחמן בר חסדא, בניגוד לרבא, סבר שהכלל של רשב"ג 'כל שמגדל צמחים' או רק אינדקציה למה יכול להיקרא עפר. ומשום כך הוא סבר שרשב"ג לא חולק על ת"ק. לפי רשב"ג, ייתכן שאיננו צריכים דווקא מין עפר, אלא כל מה שדומה לעפר לעניין כיסוי הדם, (נגיד, שמתערבב טוב, לפי אחת הסברות דלעיל).

נוסח הברכה.

עוד צריך לחקור, האם עיקר המצוה היא לכסות את הדם בעפר (מתאים לסברת הקבורה, או הגמילות חסד לחיות), או שעיקר המצוה היא הכיסוי, והעפר הוא רק 'היכי תמצוי', (גם אם הכרחי), לקיום המצוה.

נראה שחקירה זו, יכולה להיות תלויה בנוסח הברכה של כס"ה. לפי רוב הראשונים וכן נפסק, נוסח הברכה הוא: על כיסוי הדם. אולם לדעת הטור, (וכן דעת אביו הרא"ש ודעת הי"ש"ש) נוסח הברכה הוא: על כיסוי דם בעפר. את שיטת הטור נראה שא"א להבין אלא אם נאמר שהכיסוי בעפר דוקא הוא גופא המצוה, (אולם הב"ח כתב שאולי פסק כן הטור משום שתפס את לשון הכתוב).

ואכן, דבר זה מתאים למה שפסק הטור בהמשך דבריו:

ומי שאין לו עפר לכסות לא ישחוט עד שיהיה לו עפר לכסות.

הב"ח מסביר שיש בפסיקה זו חידוש, שכן הטור כתב דין זה לאפוקי מדעת המרדכי:

¹⁷ אולם עיין מלבי"ם ויקרא אות קכ, על ההבדל בין אדמה לבין עפר.

¹⁸ ר"ן על הרי"ף מסכת חולין דף כט עמוד ב. עיין גם ב"י ס"ק כג.

...כתוב במרדכי בשם הגאונים שאדם שאין לו במה לכסות ואינו רוצה לשרוף טליתו ולא לשחוק דינר זהב, ישחוט ויבליע הדם בבגד או בסנדלו ויברך על כיסוי הדם וכשיגיע למקום עפר יכבס בגדיו... ויכסה... (וכ"כ הרמ"א, שם, כא).

הרי שהטור לשיטתו, שא"א לצאת יד"ח ע"י השההת הדם בבגד וכיסוי הדם לאחר מכן, וק"ו שא"א לברך ע"ז, כי כיסוי הדם בדבר שאינו עפר הוא אינו כלום לשיטת הטור, שנצטוינו לכסות בעפר ולכסות לא בעפר הוא כמו ליטול מזלג ולהגיד שאפשר לברך ע"ז על נטילת לולב, ואח"כ ליטול את הלולב. רק לפי הראשונים שמצדדים בתקנה זו, באמת נראה שהכיסוי בעפר הוא 'היכי תמצי' לכיסוי, אבל העיקר הוא הכיסוי. ועיין עוד בב"ח הנ"ל (ס"ק י"ח).

אגב, סברת התפארת יעקב, שהובאה לעיל, לפיה אפילו אם כסוהו הרוח בדבר שאין ראוי לכיסוי (כגון שהפך עליו את הכלי), עדיין פטור האדם מלכסות, משום שסוף סוף נעשה כאן 'כיסוי', עושה הפרדה חותכת בין החלק של הכיסוי לבין החלק של ה'בעפר' וכמו שמפורש בדבריו שם.

מחלוקת רש"י ותוס'

ייתכן ומחלוקת הטור ושאר הפוסקים אם העפר הוא כל המצות כיסוי או רק היכי תמצי לכיסוי, תלוי בהבנת הגמ' בדף פח ע"ב:

אימא: וכסוהו כלל עפר פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט! משום דהוי כלל הצריך לפרט, וכל כלל הצריך לפרט אין דנין אותו בכלל ופרט.

ופרש"י:

לפי שיש לפרש הכלל בשני דרכים כמו בכלי או בדבר המתערב ובא הפרט ומפרשו.

כלומר, ליפ רש"י, הכלל: 'כלל הצריך לפרט אין דנין אותו בכלל ופרט', מתייחס למקרה שבו אין אפשרות להבין את הכלל בלי הפרט. רש"י רואה את הפסוק המדבר על כיסוי הדם, כפסוק כזה.

אולם ר"ת פירש:

דחשוב כלל ופרט גמור כמו בעלמא... וכסוהו נמי משמע בין כסוי כלי בין כסוי עפר במה שירצה ופרטא משמע עפר דוקא. ומה שחושבו צריך לפרט לאו אכפיית כלי דהך ברייתא קאי אלא אהא דדרשינן לעיל (דף פג:): מבעפר צריך שיתן עפר למעלה ולמטה דמוכסוהו לא משמע למטה אלא למעלה ומשום הכי חשיב ליה צריך לפרט.

לפי ר"ת יש כאן כלל ופרט רגילים, כלומר היחס ביניהם הוא כמו היחס הנורמלי בין כלל ופרט. אלא שולוא הפרט לא היינו יודעים הלכות צדדיות מסוימות, ומשום כך נחשב הדבר לכלל הצריך לפרט.

אפשר לומר שהטור, שמצדד שהעפר הוא חלק ממהות הכיסוי, סובר כמו רש"י, שולוא המילה 'עפר' לא היינו מבינים כלל מהו כיסוי, ולכן את הביטוי 'וכסוהו בעפר' אי אפשר לחלק בכלל לכלל ופרט, אלא הוא ביטוי אחד, ומשום כך גם הברכה היא על כיסוי בעפר. לעומת זאת לפי שיטת ר"ת, יובן מדוע צריך לברך על הפעולה בלבד וכמש"נ.